

Kniporna på Gällstaö

Jan Sondell

Sedan jag satte upp holkar på tomten för ca 15 år sedan har knipan funnits i min närhet så länge vattnet har varit öppet i Mälaren. Att följa parningsspel, konkurrens om holkar och ungarnas kläckning och flyttning till vattnet har varit fascinerande. Här följer mina erfarenheter.

Knipan började spridas till slättsjöar i Mälardalen i början av 1960-talet. Dessförinnan fanns den inte i näringsrika sjöar utan häckade i klarvatten, främst i skogslandskapet. I Kvismaren, där fågelstudier pågått under lång tid, häckade arten första gången 1962 (Pettersson 2011) och numera finns stadigt ett 10-tal par i det området.

Efter att ha bott några år på Gällstaö satte jag upp en knipholk. En knipa lade direkt ägg men tyvärr misslyckades häckningen på grund av störande byggnation på tomten intill. Sedan jag flyttat upp holken högre i trädet har dock ett knippar årligen fått ut en kull ungar hos oss. År 2014 fanns även knipa i ”uggleholken” intill, två par häckade alltså.

När kniporna anländer vid islossningen på våren vidtar ett skådespel som är härligt att skåda. Hannarna krämar sig för honorna (det brukar vara fler par än det finns holkar till) och detta pågår i ett par veckor. En testosteronstinn hanne rör sig med nedärvd koreografi och den grönsvartvita dräkten är magnifik. Det helt gula ögat blir lite som pricken över i! Vem har bestämt den färgkombinationen? Finns det en högre makt? Honans lite mer oansenliga men också stilfulla dräkt matchar fint. Hannen fullföljer sin roll på ett par veckor, sedan ses han inte mer de närmaste månaderna.

Det tycks vara ont om holkar och det är därför konkurrens om dem som finns. Ofta ligger den rättmätiga innehavarinna inne i holken och en anflygande hona tvingas vända i öppningen. Detta kan tolkas som att honan inte lyckats med inflygningen, vilket oroade oss i början. Nu vet vi att det finns flera nyfikna honor på varje holk, som kanske lägger ett och annat extra ägg i den

ordinarie kullen. Även efter att kullen är kläckt fortsätter anflygningarna, ibland hela juni månad. På vår brygga höll 3–6 honfärgade, troligen yngre fåglar till från slutet av maj då äggläggningen normalt är över fram till slutet av juni (figur 1), delvis kanske för att klara ut hackordningen inför kommande år.

Efter några år blev vi för första gången vittnen till när ungarna hoppade ut. De flesta i kullen var redan på väg mot vattnet och honan stod i strandkanten och lockade. Efter en stund hade alla ungarna samlats omkring henne och bara en förvirrad telning var kvar under holken, ca 25 m från stranden. Hona började simma ut med kullen och nu var god råd dyra. Jag sprang ut, fångade in ungen och tog mig ner till stranden. Hona var redan en bit ut på vattnet. Om ungarna tålde att hoppa ut från holken 10 m upp borde de väl tåla också en dykning, tänkte jag och kastade en lång lyra med ungen. Den ploppade ner en bit från kullen och förenades snabbt med de övriga. Allt var frid och fröjd och jag och gick tillbaka in i huset.

När vi en stund senare tittade ut igen stod ytterligare en unge på gräsmattan! Vad skulle vi göra nu? Kniphonan var långt iväg med kullen. Jag lyfte ner ungen till stranden och mindes att jag läst någonstans att honan kommer tillbaka och kontrollerar att alla ungarna kommit med. Jag hoppades verkligen att detta var sant. Ungen låg nu under grannens brygga och pep. Ingen hona sågs dock till och natten blev kall. På morgonen låg ungen fortfarande kvar trots att lite nyis bildats längs stranden. Den hade klarat natten utan att frysa ihjäl men var väl inte längre i så god kondi-

Foto Göran Forsberg

Spelande kniphanne.

tion. Vi kunde inget göra och valde att hållas oss borta för att inte störa ytterligare.

Finns ingen holk nära stranden kan knipan välja bostad flera kilometer från öppet vatten. När ungarna sedan är kläckta måste honan företa en lång vandring med kullen. (Ungarna lever på gulesäcken från ägget de första dagarna och behöver lite eller ingen föda.) Honan kan också vandra mellan två vatten med en kull om näringstillgången är bättre i den nya sjön (Pösyä 2002 och Pösyä pers. com.). De flesta små andungar är beroende av proteinrika insekter, gärna mygglarver, och de konkurrerar med småfisk om denna typ av mat. Ute på öppet vatten i en fiskrik sjö som Mälaren är det alltså ont om lämplig föda. Honan måste därför hitta lite avskilda polär intill strandkanten där födotillgången är bättre samtidigt som risken är mindre för att ungarna ska bli uppätta av en glupsk gädda. Alternativet är att vandra till ett mindre vatten utan eller med mindre konkurrens

av fisk. Svartsjö dämme, Torslundadammen och Bonadammen är exempel på sådana knipvatten.

Längs Fiskarfjärden ses sällan några större ungar trots de nykläckta ungvorrar som kan noteras. Den 20 juni 2012 såg jag dock en hona med fortfarande 6 ungar som hade växt till knappt hälften av honas längd. Kullen höll till i vasskanten tillsammans med en koloni med skäggdoppingar på östra Gällstaö. Uppenbart räcker dock reproduktionen som helhet (främst från mindre vatten) till, att döma av hur många knipor som vill vara med och konkurrera om våra få holkar.

Knipan är en revirhävdande and, när ungarna är små tolererar honan ingen annan hona i närheten. Senare när ungarna blivit större lämnas ofta ungarna till att självständigt växa upp och då kan man ibland se större sällskap på flera tiotals ungfåglar i samma damm.

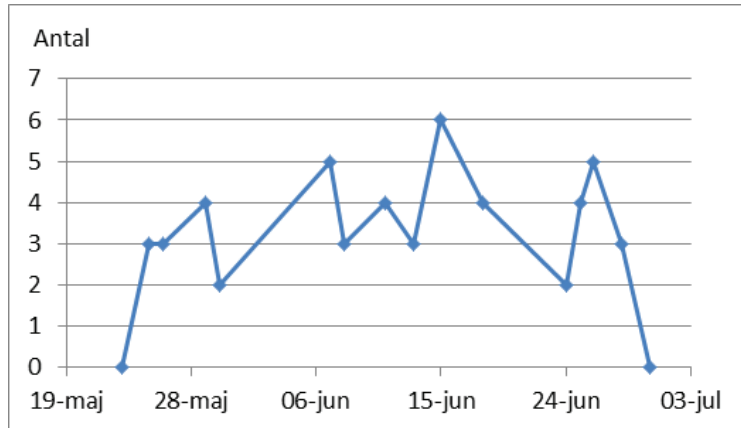
På högsommaren och förhösten syns inte kniporna till så mycket. De ruggar och döljer sig i

vegetationen. Under senhösten och vintern dyker ensamma knipor, både honor och hanar, upp utanför vår strand. Det tolkar jag som att det är de häckande fåglarna som kontrollerar att holken är kvar inför nästa häckningssäsong. Några anflygningar förekommer dock inte mellan juli och mars. När sedan de första råkarna i isen uppstår på våren är kniporna de första att dyka upp igen. Paren flyger också över och signalerar med vingljöd att de är klara för inflyttning igen.

Referenser

Pettersson, Å. & Nielsen, B. 2011. Fåglar i Kvismaren. Fåglar, forskning och naturvård i Kvismaren under 50 år. Varberg.

Pöysä, H & Pöysä, S. 2002. Nest-site limitation and density dependence of reproductive output in common goldeneye *Bucephala clangula*: implications for management of cavity-nesting birds *Journal of Applied Ecology* 39, 502-510.

Figur 1. Antal rastande honor av knipa på en brygga på Gällstaö försommaren 2014.

Foto Jan Sundell

Kniphonan tar igen sig på bryggan efter hannens uppvaktning.